
La campana d'Osca, Pseudohistòria?

Autor:

Data de publicació: 16-10-2022

Segons explica la Crònica de Sant Joan de la Penya (en català-Pere Terç-segle xiv), estant el rei Ramir II d'Aragó preocupat per la desobediència dels nobles, envià un missatger al seu antic mestre, l'abat del monestir occità de Sant Ponç de Tomeres, demanant-li consell. Aquest portà el missatger a l'hort i tallà les cols que més sobresortien. A continuació ordenà al missatger repetir al rei el gest que havia vist. Informat el rei del consell, feu cridar als principals nobles per tal que anessin a Osca amb l'excusa de voler fer una campana que s'escoltés per tot el regne. Un cop allí, feu tallar el cap a tots el nobles culpables, sofocant la revolta

José Casado del Alisal, La campana de Huesca, 1880, oli sobre llenç. Exposat a l' ajuntament d' Osca.

La llegenda de la campana d'Osca explica com Ramir II el Monje, rei d'Aragó, va decapitar dotze nobles que es van oposar a la seua voluntat. La història és part de l'acostament popular a Aragó, especialment a la ciutat d'Osca.

Segons explica la Crònica de Sant Joan de la Penya (en català-Pere Terç-segle xiv), estant el rei Ramir II d'Aragó preocupat per la desobediència dels nobles, envià un missatger al seu antic mestre, l'abat del monestir occità de Sant Ponç de Tomeres, demanant-li consell. Aquest portà el missatger a l'hort i tallà les cols que més sobresortien. A continuació ordenà al missatger repetir al rei el gest que havia vist. Informat el rei del consell, feu cridar als principals nobles per tal que anessin a Osca amb l'excusa de voler fer una campana que s'escoltés per tot el regne. Un cop allí, feu tallar el cap a tots el nobles culpables, sofocant la revolta

La llegenda

Després de la mort el 1134 d'Alfons I el Batallador sense fills, va heretar el regne d'Aragó el seu germà Ramiro II el Monje, bisbe de Roda d'Isábena. Aragó patia aleshores diversos problemes interns i externs.

Segons conta la Crònica de Sant Joan de la Penya (segle xiv), estant Ramiro II preocupat per la desobediència dels seus nobles va manar un missatger al seu antic mestre, l'abat de Sant Ponç de Tomeras, demanant-li consell. Aquest va portar el missatger a l'hort i va córrer unes cols (algunes vegades es parla de roses), aquelles que sobresortien més. A continuació va ordenar al missatger repetir al rei el gest que havia vist. Ramiro II va fer cridar els principals nobles perquè vinguessin a Osca, amb l'excusa de fer una campana que s'esdevenia a tot el regne. Un cop allà, va fer tallar el cap als nobles més culpables, sofocant la revolta.¹a?

La primera menció d'aquesta llegenda la recull la versió en llatí de la Crònica de Sant Joan de la Penya,¹també coneguda com la crònica pinatenga, que va ser redactada dos segles després del regnat de Ramiro II per mandat del rei Pere IV el Cerimoniós.³La forma popular desenvolupa alguna cosa més el fet: el rei va convocar Corts i va fer venir tots els nobles del regne perquè veiessin una campana que s'escoltaria a tot el regne. Als rebels els va fer entrar d'un en un a la sala i va anar decapitant-los segons anaven entrant. Un cop morts, va col·locar els seus caps en cercle i la del bisbe de Jaca, el més rebel, la va col·locar al centre com a badall. Després va deixar entrar els altres perquè escarmentessin.

Origen

La llegenda de la campana d'Osca ha estat considerada durant molt de temps com a autèntica. Existeix fins i tot en l'antic palau reial, actual Museu Provincial d'Osca, una sala en la qual s'afirma que van ocórrer els fets.

No obstant, la llegenda de la campana d'Osca va ser estudiada per Jerónimo Zurita en els seus Anales de la Corona d'Aragó (1562) i va identificar les fonts clàssiques de la primera part (el consell de l'abat de Sant Ponç) en l'historiador grec Heròdot (segle V a. C.).⁴En Història, V, 92, Heròdot refereix:b?

Periandro va despatxar un heraldo a la cort de Trasíbul de Mileto per preguntar-li que amb quin tipus de mesures polítiques aconseguiria assegurar sòlidament la seva posició i regir la ciutat amb el màxim encert. Llavors Trasíbulo va conduir fora de la capital l'emissari de Periandro, va entrar amb ell en un camp sembrat i, (...) cada vegada que veia que una espiga sobresortia, la tronchaba (...) Va acabar per destruir el més esplèndid i granat del trigal. I, un cop travessat el llaurantí, va acomiadar l'heraldo sense haver-li donat ni un sol consell.

També es pot trobar aquesta anècdota en la Política d'Aristòtil —en el tercer llibre, capítol 13, cap al final del fragment 1284a—, comptada breument i de manera similar a Heròdot.

Al segle I a. C. Tito Livio atribueix la llegenda a Tarquino, que talla amb un bastó les adormidores més altes per al·lèrda a Sexto Tarquino, rei dels Gabis.⁶

Més difícil és dilucidar quan es produeix l'aclimatació i hispanització del mite en una llegenda medieval. Manuel Alvar afirma que es va poder produir a través de l'herència carolingia i l'èpica occitana francesa a la qual tan lligat estava el regne d'Aragó.

Va poder encarnar-se quan es va fer efectiva la seva connexió amb la segona part (la mort dels nobles), molt més probable, i que va poder ocórrer quan els bàndols nobiliaris aragonesos lluitaven davant el rei per assolir més cotes de poder i de riquesa. Aquests nobles es van enfrontar entre ells aprofitant el canvi de monarca, i en una d'aquestes disputes Ramiro II va estar a punt de perdre el tron. Va haver de refugiar-se a Besalú el 1135. A la tornada va solucionar el problema ordenant decapitar diversos dels nobles sublevats que havien assaltat una caravana de musulmans en temps de treva.

Els anals i cròniques transmeten aquesta referència històrica. Als Anals Toledans Primers, uns cinquanta anys posterior als fets, apareix aquesta notícia:

Van matar les potestats a Osca. Era MCLXXIV

La nota es refereix, com a atestigua Ubieto, a l'any 1135 o 1136.

Més extensa és la informació que porta la Primera Crònica General o Estòria d'Espanya, produïda pel taller entre 1260 i 1284:c?

aquell senyor Ramiro el Monge (...) no el va voler més sofrir, et va guiar desta manera que en un dia a la çibdat de Güesca en un corral de les seves cases, fiç matar rrics omnes, amb els quals van morir molt grant de cavallers

Però qui porta extens desenvolupament d'aquests fets és la Crònica de Sant Joan de la Penya o Crònica pinatense (c.

1369), escrita en el regnat de Pere IV d'Aragó. A més, i el que és més valuós, la Crònica inclou una prosificació d'un cantar de gesta aragonès, el Cantar de la Campana d'Osca, del qual Manuel Alvar va poder reconstruir els passatges que refereixen a l'episodi del rei Ramiro II. Les primeres versions d'aquest Cantar de la Campana d'Osca no van haver de ser gaire posteriors als fets, en la segona meitat del segle xii, com confirma la pèrdua de la vocal final.^{8?}

La historiografia moderna

Els cronistes de l'Edat Moderna, començant per Jerónimo Zurita, s'han ocupat d'intentar dilucidar la historicitat del mite i enjudiciar el possible homicidi.

En els seus Anals de la Corona d'Aragó (1562-1579) i, sobretot, en les Gestes dels reis d'Aragó (1578), l'historiador Jerónimo Zurita accepta la historicitat de la matança de nobles basant-se en els testimonis de la Crònica de Sant Joan de la Penya i, sobretot, en la notícia dels Anales Toledanos que, segons el cronista reial, atesten la seva veracitat; tot i que rebutja la llegenda de la ineptitud de Ramiro per al combat (motiu que va generar, com va comprovar Zurita, el romancer) i la de la construcció de la campana. Quant a la seva valoració moral, qualifica l'acte de crim «cruel i inaudit». A Zurita segueixen els posteriors historiadors: el Pare Mariana, Jerónimo Blancas i el comú dels historiadors moderns.

El cronista d'Osca Diego de Aynsa, autor de Fundació, excel·lències, grandeses i coses memorables de l'antiquíssima ciutat d'Osca (1619), revela que ja a començaments del segle XVII estava estesa la localització de les execucions a la cripta del palau.

La historiografia del segle xix va dubtar de la veracitat de la incivilitzada actuació real. Així es mostra, per exemple, en la Història general d'Espanya (1851) de Modesto Lafuente, i aquesta idea es mantenia el 1913, segons conta la Història d'Espanya i la civilització espanyola de Rafael Altamira, que considera l'anècdota «purament fabulosa». Però la qüestió fonamental que pertorbava la història decimonònica és l'absència de moralitat d'aquesta acció, que obligava a rebutjar-la per repugnant a la versemblança, la qual cosa és un criteri que afecta el relat de la història, la narració literària, però no la història mateixa.

Aquest concepte de valoració moral de la història deixa de tenir sentit al segle XX i, a mitjans d'aquest segle, Federico Balaguer i Antonio Ubieto Arteta aborden els documents conservats per obtenir dades sòlides. D'una banda es descobreix en fonts àrabs l'existència de la crònica d'un atac cristià a un comboi musulmà, que va ser castigada pel rei Ramiro II. Ubieto afirma que l'estiu de 1135 un grup de magnats va poder participar en el saqueig de la caravana islàmica el pas de la qual pel territori aragonès estava protegit per la treva reial.⁹S'ha pogut veure en el càstig a aquests nobles un paral·lel amb l'execució narrada en el mite de la campana. Però sobretot, revisant les tinences de les places per part de rics d'Aragó, hi ha un testimoni irrefutable de la desaparició d'aquests nobles de les nòmines de tinentes d'honors dels mesos posteriors a l'estiu d'aquest any de 1135.^{9A} més, és partidari de la teoria neotradicionalista de la difusió dels cantars de gesta, per la qual una notícia històrica generava successives recreacions orals que constituïen diverses fases d'elaboració dels poemes èpics. Segons això, la recreació que es fa al Cantar de la campana d'Osca partiria d'un succés històric.^{d?}

Desenvolupament de la campana d'Osca en les arts

Literatura

De manera paral·la a la seva prosificació en les cròniques, ja que al segle XIII, la llegenda va ser recreada en el romancer, de manera que al segle XVI trobem tres romanços que desenvolupen l'episodi. Els motius centrals són la incapacitat de comandament del rei Ramiro, el desacatament dels nobles aragonesos, la petició de consell al seu mestre l'abat Frotardo de San Ponce de Tomeras, la resposta d'aquest mitjançant el clàssic de la poda de les plantes més altes de l'hort i la convocatòria del rei a les potestats pretextant fondre una gran campana amb l'objecte de decapitar-los.

Els tres romanços comparteixen aquests motius en diferent grau, i el primer del qual trobem testimoni apareix a la Segona part de la silva de romanços reunida per Esteban de Nájera i publicada a Saragossa el 1550, «Don Ramiro de Aragón». El segon, anomenat «Romance del rey don Ramiro el monge» el trobem en el recull de Lorenzo Sepúlveda al seu Cançoner de romanços (Sevilla, 1584) i per últim el que comença «Deo gracias devotos padres», que va aparèixer al Romancero general (Madrid, 1600). Aquests dos últims carreguen les tintes en la imperícia militar del rei monjo, davant el primer, que només dona compte del desacatament dels llevats nobles.

Basant-se en aquests romanços (més que en la notícia que apareixia en el compendi historial de Diego Rodríguez de Almela, Valerio de las estorias escolásticas de España, de 1478, com suposés erròniament Marcelino Menéndez Pelayo), va compondre Lope de Vega el seu drama històric La campana de Aragón, que recorria en tres actes els tres regnats de Pere I, que apareix a la conquesta d'Osca; Alfons I el Batallador, que pren Saragossa; i Ramiro II, el rei monjo, finalitzant l'obra amb la truculenta aparença del rei dominant el món amb els dotze caps en forma de campana, imatge barroca que va inspirar posteriors recreacions plàstiques.¹¹

Els fills petits dels nobles rebels presencien l'escena i adquireixen aquest ensenyament exemplar, segons la ideologia del teatre de l'època. Aquest motiu de la presència dels infants és present en el primer dels romanços esmentats, la qual cosa mostra la veritable filiació de la comèdia lopesca. Una altra dada en aquest sentit seria l'absència dels dits paremiològics que transmeten fonts com la Crònica pinatena: "Per fer bones cols, carn y á menester" o el Valerio de las estorias...: «No sabe la vulpeja con quién trebeja»; el que fa pensar que Lope no va manar cap d'aquestes dues fonts.

L'obra va gaudir de notable èxit ja al segle xvii a jutjar per una prompta versió escrita en col·laboració per Antonio Martínez de Meneses i Luis Belmonte Bermúdez, dos autors contemporanis de Lope, titulada La gran comèdia de la campana d'Aragó.¹¹

Menys honesta és la versió de Juan de Vera Tassis i Villarroel,¹¹ que, apropiant-se de més de tres-cents versos de la comèdia original de Lope entreversats en els propis, publica La corona en tres germans (Madrid, 1679), copiant també l'estructura tripartida lopeveguedesca que adjudica cada acte a un dels reis, tot i que simplificant l'esquema argumental, ja que cada acte repeteix una seqüència similar al precedent (presa de possessió real, matrimoni, festes, guerres i fi del regnat) i no veiem Ramiro (que en Lope té presència al llarg de tota l'obra) fins a l'últim acte a ell reservat.

La Llegenda es descriu al Tresor de la Llengua Castellana o Espanyola (1611) de Sebastián de Covarrubias Orozco, un dels primers diccionaris de l'idioma castellà. Figura explicada als termes Campana i Güesca.

Ja al segle xix, l'assumpte va ser reprès amb mentalitat romàntica a El rei monjo, estrenada el 18 de desembre de 1837 per Antonio García Gutiérrez, que ja havia collit el seu gran èxit amb una altra obra de tema aragonès, El trobador. El que interessa subratllar García Gutiérrez és la lobreguez dels claudres conventuals, el conflicte moral i la transgressió de la dispensa del seu celibat per engendrar la reina hereva, el monjo portat a cometre l'horrible crim, i la reivindicació de la rebel·lió contra la monarquia, en un plantejament oposat al de l'obra de Lope.

La posterior trajectòria de la llegenda arriba de la novel·la d'aventures romàntiques, en la ploma del prolífic Manuel Fernández i González, novel·lista de gran popularitat, que va escriure Bisbe, casat i rei. Cròniques d'Aragó. (Granada, 1850), obra que Juan Luis Alborg qualifica de meritòria. Dos anys després, un jove Antonio Cánovas del Castillo feia els seus pinitos a la novel·la històrica decimonònica amb La campana de Huesca: (crònica del segle xii), una obra d'escassa enveja literària.¹²

El 1851 l'escriptor Eduardo Maroto va publicar l'obra La Campana de Huesca, drama en quatre actes original i vers, obra que va rebre unes crítiques pèssimes. Una dècada més tard, el 1862, l'autor altempordanès Joaquín Tomeo i Benedicto, que va exercir els càrrecs de periodista i arxiver a Saragossa, va redactar el drama en tres actes titulat La Campana de Huesca. Es tracta d'una obra avui gairebé oblidada que va sorgir de la seva afició als temes històrics de caràcter aragonès.

La llegenda apareix esmentada a La Regenta de Leopoldo Alas "Clarín", una de les novel·les més importants de la literatura espanyola, publicada entre 1884 i 1885: "-Vull dir que Anita és molt cavilosa, com tots sabem- i seguia baixant la veu, i els altres acostant-se, fins a formar un racó de caps, dignes d'una altra Campana d'Osca."

Ja a finals del xix, i en oberta crítica de la monarquia com a símbol d'idees reaccionàries, escriu Ángel Guimerà la seva obra Rei i monjo (Barcelona, 1890), protagonitzada per Ramiro, però centrada en el seu matrimoni i sense relació amb la llegenda de la campana.

El 1912 Juan Redondo i Menduïña va compondre una sarsuela en un acte i en vers, dividida en tres quadres titulada La

Ramón María del Valle Inclán, a la seva novel·la *La Corte de los Milagros* (1927), al·ludeix a la llegenda en aquest fragment: "-Si es posen i l'enxampen per la tremenda no estaran malament en escabetx amb tots ells. Però havia de ser amb tots. Infloze fantasmón el Senyor Comte de Cheste: -Farem una nova representació de la Campana d'Osca."

Qui ha renovat al segle xx la vigència de les significacions de la llegenda del rei Ramiro ha estat Francisco Ayala, que inclou entre els relats d'una de les seves obres, *Los usurpadores* (1949), el breu i intens retrat psicològic «La campana d'Osca», que suposa una profunda reflexió sobre la idea del poder com a usurpació il·lícita de l'home sobre l'home i que indaga en els mòbils de la tradició i de la sang, la responsabilitat de la continuació de la dinastia i l'atracció final cap a un destí, en principi evitat mitjançant la vida monàstica, però fatalment imposada per la crida del deure real després de la mort dels monarques que li anteceden en la línia successòria i la voluntat d'Alfons I el Batallador en el seu «testament aspre», que provoca un greu conflicte successori resolt amb senyera determinació pel rei Ramiro.

L'escriptor francès Jean-Marie Gleizes, professor de literatura a la Universitat d'Aix-en-Provence, va publicar el 1982 l'obra *La Cloche de Huesca*, drame en neuf tableaux. L'obra es va editar a París i és pel moment l'única obra en francès que tracta aquest mite fosc.

Altres autors han abordat en els últims anys la llegenda des de diferents perspectives. José Damián Dieste i Ángel Delgado van presentar la seva novel·la històrica *El Rey Monje* el 1999 als claustres de Sant Pere el Vell, una obra colorista que recentment ha estat reeditada. Miguel García Santuy inclou abundants referències a la Campana en la seva obra *La Princesa del Pirineu*, una novel·la que descriu la creació del Regne d'Aragó. Va ser publicada a Alacant el 2008.

Pintura

La primera representació pictòrica d'envergadura del tema de la campana d'Osca l'ofereix una pintura d'Antonio María Esquivel (1806-1857) en un llenç que es troba al Museu de Belles Arts de Sevilla. El quadre sembla relacionar-se amb l'obra teatral d'Antonio García Gutiérrez de 1837 *El rei monjo*. És d'estil romàntic, ja que els roatges estan inspirats vagament en l'antiguitat i els gestos i actituds són decididament teatrals.

Més tard José Casado del Alisal (1832-1886) va representar el moment final de la llegenda en un oli titulat *La campana d'Osca* i ha quedat com la icona preeminent d'aquesta llegenda. El quadre, que es conserva a l'Ajuntament d'Osca des de 1950, va ser començat el desembre de 1874, molt recent la restauració borbònica, a la Reial Acadèmia Espanyola de Belles Arts de Roma, presentant-se al públic el 1880. Hi apareixen només tretze caps tallats, dotze a terra formant un cercle i una tretzena penjada d'una corda, la del més rebel, de vegades identificada amb el bisbe d'Osca. Aquesta representació de la llegenda és la que ha perdurat en la forma popular.

L'obra va tenir una gran repercussió des de la seva primera exposició pública. L'Estat, per iniciativa d'Emilio Castelar, que va fer una defensa apassionada de la necessitat de comptar amb un dels grans quadres d'història que havia de conformar el patrimoni artístic nacional, va ser adquirit per al Museu del Prado el 1882 per 35 000 pessetes. A partir de llavors va iniciar un periple europeu, sent premiat a Munic i mostrat a Viena, Düsseldorf i, finalment, a París el 1889. El 1921 va ser dipositat al Senat i, el 1950 va ser cedit a l'Ajuntament d'Osca, on es va exposar a la seva Sala del Justícia. Va ser inclòs en l'exposició *El segle XIX al Prado*, amb la qual es va inaugurar el 2007 l'ampliació del Museu, tornant a Osca a la seva finalització (prèviament, el 1992, havia estat també a la mostra *La pintura d'Història a Espanya al segle XIX*, a les sales de l'antic Museu Espanyol d'Art Contemporani).

El quadre de Casado del Alisal suposa una presa de partit política en les disputes entre liberals i conservadors espanyols. La història és una clara apologia del poder del rei i per extensió del poder autoritari del govern sobre els seus súbdits. Aquests són castigats justament per la seva desobediència i falta de lleialtat al seu senyor, cosa que remet a les llavors recents alteracions a causa de la Revolució de «La Gloriosa» i la Primera República Espanyola. És un llenç que mostrava com es justificava la mà ferma davant les actituds llevantisques o revolucionàries contra l'autoritat.

Notes

? El passatge relatat a la Crònica de Sant Joan de la Penya, versió en aragonès, resa:

Et aquesti don Remiro va ser molt bon rei et muyt francho als fidalgos, de manera que molts dels llocs del regn va donar a nobles et cavallers; et per això no ho van fer res, et fazien guerres entre si mateixos en el regno et matavan et

robavan las gentes del regno, et por el rey que non querían& et va ser posat en gran perplexitat com donaria remei a tanta perdició del seu regn, et non osava aquesto revelar a cap. Et per donar remei al seu regal va embogir un mensager al seu monestir de Sant Ponç de Tomeras amb lletres al seu mestre, clamat Forçado, que era seydo perquè guix costum et regla de monges negres que a tot novici que era en l'ordre donen un monge dels ancians per mestre, et segons la persona d'aquesti don Remiro que mereixia van donar el mestre muyt bueno et grant et savio, en les quals les lletres recontava l'estament del suc o mala vida que passava amb els majors del seu regn, rogant-li que li faria el que faria; el mestre amb grant plaer que havia, rebudes les lletres, va pensar que seria irregular si li va agradar que fixés justícia, va clamar el mensager a l'hort en el qual havia sigut moltíssims cols et va treure un gabinet [sic] que tenia et, tenint la lletra a la mà et llegint, va tallar totes les colles majors que eren a l'hort et fincoron les soles noies, et dixole al mesagero: "Vete al mi sennor el rey et dile lo que has visto, que no te do otra respuesta". El qual va taular amb desplaçer que non li havia donat, va venir al rei et recontole que cap non li havia volgut fazer, de la qual cosa el rei va ser muit despagat, però quando va contar la manera que havia vist, va pensar en si mesmo quel hort podia seure el sugun, les colles i les gents del sugne, et dixo: "Per fer bones colles, carn i a menester". Et després de continent va enviar lletres pel regn a nobles, que mestres havia estat a França que la farien; et aquesto van sentir els nobles et cavallers dixeron: "Vaig vetar aquella locura que el nostre rei vol fazer", com aquells que ho necessiten poc. Et quando van ser a Osca, fiço el rei. Et quando venien els richos homes, mandavalos clamar uno a uno a consello et como entravan, assí los mandava descabeçar en su cambra; però clamava aquells que li ieren culpables, de guisa que XIII richos homes et otros cavalleros escabeçó ante que comies, et avría todos los otros cavalleros assí mesmo descabezados sinon por qual manera que fue que lo sintieron que yeran de fuera et fuyeron; dels quales morts endevina els V que ja ixen del linage de Lluna, Lop Ferrench, Rui Ximenez, Pero Martinez, Ferrando et Gomez de Luna, Ferriz de Liçana, Pero Vergua, Gil d'Atrosillo, Pero Cornel, García de Bidaure, García de Penya et Remón de Fozes, Pero de Luesia, Miguel Azlor et Sancho Fontova. Et aquells morts, no van poder els altres que ja fossin fots, va assossegat el seu regn en pau.^{2?}

? Heròdot, Història, V, 92, ed. Carlos Schrader, 2001, pàg. 1645?

? Alfons X el Sabio, Primera Crònica General ed. Menéndez Pidal, Madrid, 1955, vol. II (on s'afirma que només el manuscrit E conté el text reproduït).^{7?}

? L'historiador Antonio Ubieto Arteta va constatar que «només un dels nobles esmentat a la Crònica de Sant Joan de la Penya, Miguel de Azlor, era coetani del rei Ramiro i que la resta o no van ser rics o només s'atresoren durant els regnats de Jaume II (1213-1276) i Pere III (1276-1285), fins i tot d'algun cal traslladar la seva existència fins a principis del segle XIV ». D'altra banda, va poder comprovar que l'estiu de 1135 set nobles van ser despullats de les seves tinences: Fortún i Martín Galíndez (tinences d'Osca, Mequinsena Alfajarín i Ayerbe), Bertrán de Larbasa (Ejea, Luna i Aínsa), Miguel de Azlor (Monzón i Pomar de Cinca), Miguel Aznárez de Rada (Perarrúa), Íñigo López (Naval i Castro) i Cecodin de Navasa (Loarre).^{10?}

Referències

- ? Saltar a:a b Lapeña Paúl, 2008, p. 166.
- ? Orcàstegui Gros, 1985, p. 468-469.
- ? Lapeña Paúl, 2008, p. 167.
- ? Lapeña Paúl, 2008, p. 168.
- ? Sònia Andreu, 2001, pp. 14-15.
- ? Sònia Andreu, 2001, p. 15.
- ? Sònia Andreu, 2001, p. 17.
- ? Alvar i Alvar, 1997.
- ? Saltar a:a b Lapeña Paúl, 2008, p. 169.
- ? Lapeña Paúl, 2008, pp. 169-172.
- ? Saltar a:a b c Lapeña Paúl, 2008, p. 165.
- ? Laliena Corbera, 2000, p. 31.

Bibliografia

Alagón Ramón, Alejandro Rafael (2014). «El tema literari de la Campana d'Osca». Temes Literaris Hispànics II.

Saragossa: Premses de la Universitat de Saragossa. pp. 203-259. ISBN 978-84-16028-81-8.

Alagón Ramón, Alejandro Rafael (2021). La Campana d'Osca i els seus misteris. Almeria: Círculo Rojo. ISBN 978-84-1115-546-5.

Alvar, Carlos; Alvar, Manuel (1997). Èpica medieval espanyola. Madrid: Càtedra. ISBN 84-376-0975-5.

Laliena, Carlos (2000). La Campana d' Osca. Sèrie CAI100 69. Saragossa: Caixa d'Estalvis de la Immaculada d'Aragó (CAI). ISBN 8495306506.

Lapeña Paúl, Ana Isabel (2008). Ramiro II d'Aragó, el rei monjo (1134-1137). Gijón: Ediciones Trea. ISBN 978-84-9704-392-2.

Orcástegui Gros , Carmen (1985). «Crònica de Sant Joan de la Penya (Versió aragonesa)». Edició crítica. Quaderns d'Història Jerónimo Zurita (Saragossa: Institució «Fernando el Catòlic») (51-52): 419-569. ISSN 0044-5517.

Sònia Andreu, Francisca (2001). ««Estudi preliminar» a l'edició de: Lope de Vega». La campana d' Aragó. Saragossa: Institució «Fernando el Catòlic». pp. 5-79. ISBN 84-7820-755-4.

Enllaços externs

Wikisource conté el text del Campana d'Osca.

Martínez de Meneses, Antonio i Belmonte Bermúdez, Luis de, "La gran Comèdia de la Campana d'Aragó" Anàlisi, "Estudi i translació del text per Alejandro Alagón Ramón", Universitat de Califòrnia, Portal EHumanista, 2016.

Ingrid Vindel Pérez, «Anàlisi i estudi del material cronístic en una comèdia de senectut: La campana d'Aragó», Espècul. Revista d' estudis literaris. Universitat Complutense de Madrid, 2004.

«Palau dels Reis d'Aragó». Informació i imatges de la Sala de la campana.

Control d' autoritats

Projectes Wikimedia

Dades: Q2979493

Textos: La campana d'Osca